

РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розглянуто розвиток ринку цінних паперів Західної України під впливом фінансової системи Австро-Угорської імперії, де сформувалася специфічна центральноєвропейська модель фінансування економіки.

Розглянуті основні типи цінних паперів, що перебували в обігу в Західній Україні; показано місце Львівської біржі в операціях з цінними паперами

Ринок цінних паперів Західної України розвивався під впливом фінансової системи Австро-Угорської імперії, а шлях його становлення відрізнявся від Східної України, яка знаходилася у складі Російської імперії. Належність до різних історико-культурних світів і економіко-правових традицій зумовила специфіку розвитку ринків цінних паперів у двох частинах України.

Проблема полягає у тому, що дані з історії західноукраїнського ринку цінних паперів не систематизовані, а загальні тенденції розвитку цього ринку, зумовлені належністю до австро-угорської фінансової системи, не описані. Актуальність дослідження зумовлена тим, що досвід розвитку цінних паперів у Західній Україні під впливом центральноєвропейської австро-угорської моделі фінансової системи може бути корисним сьогодні, коли на розвиток українського ринку впливають різні моделі фінансових систем (англо-американська, німецька тощо).

Окремі аспекти історії ринку цінних паперів в Західній Україні розглядали українські автори – М. Вербовий, В. Грабовецький, І. Жалоба, І. Котлобулатова, Б. Лановик, О. Огуй, З. Паньків, І. Скоморович, О. Субтельний, В. Швець, І. Шевчик, Я. Хонігсман; з іноземних – С. Вурм, Р. Журавський, А. Шор та ін. Однак розрізнені дані не були узагальнені і систематизовані, чим зумовлена мета описаного у статті дослідження – показати послідовне становлення ринку цінних паперів у Західній Україні як частини фінансової системи Австро-Угорської імперії.

У першій половині ХІХ ст. Західна Україна перебувала у складі Австрійської імперії (Галичина, Буковина) та Угорського королівства (Закарпаття), а з 1867 р. – у складі Австро-Угорської імперії, що існувала до 1918 р. На українських землях розвиток промисловості почався після Березневої революції 1848 року в Австрії, коли активізувалося створення акціонерних товариств, спершу пов'язаних переважно з будівництвом залізниць, що зв'язали Львів і Чернівці з Краковом і Віднем¹. Об'єднання в 1867 р. Австрійської імперії з Угорським королівством і створення Австро-Угорської імперії прискорило промисловий розвиток на території імперії. Створювалися численні нові акціонерні товариства, у поширенні яких в Австрійській (а потім і Австро-Угорської) імперії важливе значення мало прийняття першого акціонерного закону – "Закону про товариства" від 26 листопада 1852 року, доповненого потім законами 1862 і 1906 р.² На промисловий розвиток Західної України вплинув акціонерний "грюндерський" бум кінця 1860-х – початку 1870-х років в Австро-Угорщині, на деякий час загальмований фінансовою кризою 1873 року – "грюндерським крахом".

З кінця ХІХ ст. у Західній Україні активно почала розвиватися промисловість, пов'язана переважно з видобутком сировини – спочатку лісопилни, а потім нафтопереробні підприємства, у які інвестувалися австрійські, німецькі й канадські капітали. Особливий цікавий інвесторів (зокрема, віденський банк Wiener Bankverein) фінансування видобутку нафти – в 1909 р.

Австро-Угорщина стала третім у світі (після США і Російської імперії) постачальником нафти. Нафтові родовища розташовувалися в Галичині (що давала перед початком Першої світової війни 5 % світового видобутку нафти)³. Під час нафтового буму 1905-1906 р. у Галичині було створено більш 252 акціонерних товариств, пов'язаних з нафтовидобутком, і найбільші 15 компаній забезпечували 75 % видобутку нафти⁴. У нафтовидобувну промисловість Галичини були інвестовані французькі (Societe Anonyme de Limanowa), німецькі (Deutsche Erdoel AG), австрійські (Allgemeine Oesterreichische Boden Credit Anstalt), британські (Premier Oil and Pipeline Co. Ltd) капітали⁵. Промисловість Західної України, орієнтована на видобуток сировини, створювалася переважно за рахунок іноземного капіталу і перебувала в залежності від нього.

Основними джерелами фінансування промислового розвитку в Австро-Угорській імперії були (як і в Німеччині) банки, а ринок цінних паперів мав другорядне значення. Фінансування будівництва перших залізниць і промислових підприємств проводили віденські приватні банкіри, і найвпливовішим з них став Geld-Anstalt, приватний банкірський дім Соломона Ротшильда. Крім того, у фінансуванні залізниць брали участь німецькі банки – Disconto-Gesellschaft, Dresdner Bank та ін.

Вирішальне значення у фінансуванні активного промислового розвитку мали акціонерні комерційні банки (організовані за зразком французького Crédit Mobilier), що активно працювали з цінними паперами. Першим таким банком став віденський Oesterreichische Credit-Anstalt, заснований у 1855 р., що мав свої відділення в Празі, Пешті, Брно, Трієсті і Львові. В наступні роки було засновано декілька нових подібних банків, зокрема Anglo-Austrian bank (у 1863) з відділенням у Львові⁶. У десяти найбільших віденських банків у 1896 р. було 34 відділення у всіх частинах імперії, а в 1905 р. – 92 відділення. Конкурували з віденськими банками банки Богемії – в одного з найбільших, Sporobanka, у 1913 році були відділення у Відні, Будапешті, Брно, Кракові, Львові і Чернівцях.

Для банківської системи Австро-Угорщини, як і в сусідній Німеччині, характерною рисою був поглиблений зв'язок банків із промисловими підприємствами. Універсальні банки (Universalbanken, першим з яких став бельгійський Societe Generale, що почав роботу ще в 1830-і роки) акумулювали короткострокові депозити, надаючи довгострокові кредити (Kontokorrentkredit) промисловим підприємствам і стаючи при цьому власниками великих пакетів акцій цих підприємств. Завдяки цьому виникав тісний зв'язок промислових

³ Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний. – Київ: Либідь, 1993. – 720 с. – http://ukrainica.org.ua/ukr/istoriya_ukraini/istoriya_ukraini_all. (Східна Галичина: оплот українства. – http://ukrainica.org.ua/ukr/istoriya_ukraini/istoriya_ukraini_all/1656).

⁴ Лановик Б.Д. Економічна історія України і світу / Б. Д. Лановик, З. М. Матисякєвич, Р. М. Матейко. – К.: Вікар, 2001. – С. 321; Хонігсман Я.С. Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.) / Я. С. Хонігсман. – Л.: Вид-во Львів. університету, 1971. – С. 52-53.

⁵ Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Н. Дейвіс. – К.: Основи, 2008. – С. 571, 578, 579.

⁶ Wurm S. The Development of Austrian Financial Institutions in Central, Eastern and South-Eastern Europe / S. Wurm. Comparative European Economic History Studies Working Paper Series Number 31. November 2006. – Vienna: University of Applied Sciences of Vienna, 2006. – P. 18. – http://www.econbiz.de/archiv/1/2009/97031_development_financial_instituti_ons.pdf.

¹ Жалоба І.В. Інфраструктурна політика австрійського уряду на північному сході монархії в останній чверті ХVІІІ – 60-х роках ХІХ ст. (на прикладі шляхів сполучення) / І.В. Жалоба. – Чернівці: Книги- ХХІ, 2004. – С. 194-297.

² Шевчик І.Р. Західноукраїнські банки та кредитні кооперативи ц 1848–1939 роках / І.Р. Шевчик. – С.3. – http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntlu/20_9/328_Szewczyk_NV_20_9.pdf.

підприємств і банків, які їх фінансували. Така модель фінансування переважала і в Австро-Угорщині⁷.

У Західній Україні фінансова й банківська система почали формуватися в середині XIX в. за значного впливу австро-угорського капіталу. Почали роботу Іпотечний (1876 р.), Кредитний (1876 р.), Авансовий (1898 р.) Крайовий (1903 р.) та ін. банки у Львові, а також філії Державного (1896 р.) і Об'єднаного (1901 р.) банків у Кам'янці-Подільському. Діяльність перших західноукраїнських банків була не завжди успішною. На думку І. Я. Франка (який присвятив цьому питанню декілька статей), це було пов'язано з недостатньою довірою до них населення⁸.

Основне значення в Західній Україні мав центральний в імперії емісійний Австро-Угорський банк з акціонерним капіталом 210 млн крон у 1900 р. Маючи 12 регіональних відділень у Галичині й Буковині, цей банк брав участь у створенні всіх акціонерних банків Галичини і Буковини. На другому місці за значенням був Буковинський крайовий банк, що видавав кредити під заставу землі та проводив інші банківські операції. Досить розвинена в Західній Україні була система акціонерних іпотечних банків – найбільшими були Галицький акціонерний іпотечний банк, заснований у 1867 р. у Львові, і Селянський банк (інша назва – “Банк русти кальний”) заснований у 1869 р. також у Львові (останній видавав селянам кредити під заставу земельної нерухомості під 12% річних⁹). У фінансуванні промисловості важливе значення мав Промисловий банк у Львові, створений з ініціативи промисловців Галичини в 1909 р. за допомогою австрійського банку “Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft” (акціонерний капітал 10 млн крон; 20% акцій придбали місцеві підприємці, 80% акцій переходило у власність банку)¹⁰.

Крім універсальних банків в Австро-Угорщині були поширені небанківські фінансові установи, зокрема, кредитні кооперативи¹¹ (найбільш відомими з них були кредитні каси Райфайзена, популярні в західноукраїнських землях). Після видання в 1873 р. кооперативного закону “Про заробково-господарські стоваришення” почала швидко зростати кількість кредитних товариств, що часто називалися в Галичині “кредитними касами”. Фонди цих кас поповнювалися за рахунок внесків селян, продажу суспільних лісових угідь тощо, а також за допомогою облігацій.

Ринок цінних паперів у Західній Україні почав формуватися після включення цих земель до складу Австрійської імперії наприкінці XVIII століття. Першими цінними паперами були банкотетлі (bankozettel – “банківські записки”) – випущені в 1756–1763 р. австрійські державні облігації Віденського банку, що частково виконували функції паперових грошей. Історія їх випуску була пов'язана з тим, що під час Семіричної війни (1756–1763 рр.)¹² військові витрати Австрії досягли 280 млн флоринів (гульденів)¹³. Граф Людвіг фон Цинендорф запропонував випустити

державні облігації, які можна було б використовувати для оплати. Перша офіційна емісія банкотетлів була 1 липня 1762 р. на суму 12 млн флоринів (гульденів)¹⁴.

У 1794–1809 р., коли Австрія почала війну з Наполеоном, військові витрати знову зросли, досягаючи 150 млн флоринів щорічно. Для усунення дефіциту бюджету Міністерство фінансів випустило облігації військової позики, які щорічно поширювалися в Галичині й Буковині на суму від 100 тис. до 1 млн флоринів¹⁵.

Після закінчення періоду наполеонівських війн з метою стабілізації австрійської грошової системи (вона була надто перенасичена банкотетлями, що неохоче приймалися як засіб платежу), а також з метою вилучення з обороту паперових грошей, що знецінилися, у 1815 році був заснований Privilegierte Oesterreichische Nationalbank (“Привілейований австрійський національний банк”). Це дозволило не тільки повернути Англії державний борг за облігаційними позиками 1805 і 1809 р., але й виплатити більше 1 млн флоринів жителям Галичини, погашаючи облігації військової позики.

Облігаційний ринок Західної України активізувався після того, як у 1848 р. в Австро-Угорщині було скасовано кріпосне право. Поміщики одержали за це компенсацію – її загальна сума в Галичині становила 46,154 млн ринських злотих (флоринів), а на Буковині – близько 4 млн ринських злотих¹⁶. На цю суму поміщики одержували 5% “індемнізаційні” облігації, обіг яких почався на ринку цінних паперів¹⁷. Відсотки за цими облігаціями значно збільшили загальну суму викупу, а сплата компенсаційного боргу розтяглася на десятки років. Тому, як відзначав І. Франко, у 1898 р., через 50 років після скасування кріпосного права, Галичина мала заплатити 121 млн злотих із власних коштів¹⁸.

У другій половині XIX ст. найпоширенішими на ринку цінних паперів були облігації Товариства з регулювання Дунайського каналу, Привілейованого товариства залізниць Львів – Чернівці – Яси, Привілейованого загальноавстрійського земельного банку, облігації австрійських військових позик, а також угорські лотереї й іноземні облігації – недержавні голландські й швейцарські, державні сербські, залізничні турецькі. Хоча більшість облігацій, що перебували в обігу в Західній Україні, були австрійськими, з 1840-х років з'являються перші галицькі облігації, а з 1853 – буковинські, випущеними місцевими банками. Галицький іпотечний банк (з 1869 р.), “Буковинський задатковий банк” (з 1870 р.), Буковинський кредитний земельний банк (з 1882 р.) та ін. випускали заставні листи і “крайові” облігації, що також перебували в обігу на ринку цінних паперів¹⁹.

До початку XX ст. у власності населення Західної України було досить багато цінних паперів (банкотетлі, облігації різних типів, лотереї, векселі). У великих містах – Львові і Чернівцях, у родинах середнього статку нерідко було до двох сотень цінних паперів, а інвестування в них заощаджень стало звичною практикою, як і оформлення страхових полісів. Загальна щорічна сума, що вкладалася населенням Буковини в австрійські державні папери і переводилася в центральні австро-угорські банки,

⁷ James H. The End of Globalization. Lesson from the Great Depression / H. James. – Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 2002. – P. 31.

⁸ Франко І.Я. Банк крайовий / І.Я. Франко // Зібрання творів у 50 т. Т. 44. Кн 1. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 163-180; Франко І.Я. Реорганізація банку крайового / І.Я. Франко // Зібрання творів у 50 т. Т. 44. Кн 1. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 273-280; Франко І.Я. Проект 200 000 позички Бродам / І.Я. Франко // Зібрання творів у 50 т. Т. 44. Кн 1. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 283-286.

⁹ Скоморович І.Г. Історія грошей і банківства / І.Г. Скоморович, С.К. Реверчук, Я.І. Малик. – К.: Атика, 2004. – С. 209-214.

¹⁰ Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft http://de.wikipedia.org/wiki/Niederösterreichische_Escompte-Gesellschaft.

¹¹ Вербовий М.В. Українська традиція кооперативного забезпечення // Фінанси України. – 2004. – № 6. – С. 52–58; Вербовий М.В. Крайовий Союз Кредитовий як феномен національного господарського руху в Галичині на межі XIX–XX ст. // Науковий вісник. – Львів: УкрДПТУ. – 2004. – Вип. 14.1. – С. 127–130.

¹² Семіричну війну іноді називають найпершою світовою війною, оскільки вона торкнулася не тільки Європи, а й колоній в Північній Америці, на Карибах, Філіппінах, в Індії. У Європі основний конфлікт був між Австрією і Пруссією через Сілезію (Семілетня війна. – <http://ru.wikipedia.org/wiki/>).

¹³ Рейнський гульден (інша назва – флорин) – грошова одиниця Австро-Угорщини до 1892 р., коли його замінила австрійська крона. У Західній Україні рейнський гульден зазвичай називали “ринський злотий”.

¹⁴ Огуй О. Обіг австрійських паперових грошей у Галичині та на Буковині (1785-1857) / О. Огуй. – С. 172–173. – <http://www.history.org.ua/JournALL/sid/12/1/9.pdf>.

¹⁵ Огуй О. Географія ринку цінних паперів (облігацій) на Буковині в австрійські часи: періоди формування та розгортання (1790/1870–1914/1918) / О. Огуй. – С. 18. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/gdu/2007_10/2.pdf.

¹⁶ Грабовецький В. Робітники та селяни Гуцульщини, гуцульські робітники та умови їх праці. – <http://history.iv-fr.net/article.php?id=761&action=print>.

¹⁷ Паньків З.П. Земельні ресурси – регіональні особливості формування земельної власності в Україні / З.П. Паньків. – http://geoknigi.com/book_view.php?id=1099. Индемнизация – компенсация помещикам стоимости отмененных крепостных обязанностей.

¹⁸ Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині / І. Франко // Франко І. Збір. творів у 50 т. – Т. 47. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 7–122.

¹⁹ Огуй О. Географія ринку цінних паперів (облігацій) на Буковині в австрійські часи: періоди формування та розгортання (1790/1870–1914/1918) / О. Огуй. – С. 17, 29. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/gdu/2007_10/2.pdf. – С. 27-28.

досягла з кінця XIX ст. 100 млн крон і зберігалася на такому рівні на початку XX століття. Австро-угорські облігації становили половину (50,6%)²⁰ всіх цінних паперів, отже загальна сума заощаджень, що вкладалися населенням однієї тільки Буковини (в 1910 р. – 798 тис. осіб) в цінні папери становила щорічно близько 200 млн крон. Однак не слід забувати, що загалом в Австро-Угорщині інвестувало заощадження в цінні папери лише 1,5% населення²¹, у той час як у Німеччині – 5,28%.

Ринок акцій був розвинений слабо, – акції випускали переважно банки. Так, Львівський іпотечний банк у 1908 р. випустив 2500 акцій по 400 крон. Були в обігу і акції польських банків (“Банк Кредитови Земські”, “Польські банк Пшемислови” та ін.)²².

Основним центром операцій з цінними паперами в Австро-Угорській імперії була Віденська біржа, заснована ще в 1771 році, але вона в порівнянні з Лондонською, Паризькою чи Берлінською біржами не відзначалася активністю. Важливе значення мали також Празька і Будапештська біржі. В операціях з цінними паперами на цих біржах основне значення мали боргові інструменти (переважно облігації), акції були представлені значно менше. Іноземні цінні папери на австро-угорському ринку були мало розповсюджені – у 1912 році на Лондонській біржі частка іноземних облігацій досягала 48%, на Паризькій – 55%, на Берлінській – 5,6%, а на Віденській біржі – тільки 0,7%²³.

Одним з регіональним центрів операцій з цінними паперами була Львівська біржа, що почала роботу в 1884 р. Але ця біржа була переважно товарною з відносно невеликими обсягами угод. Активніше біржа працювала з 1913 по 1939 р., однак обсяг операцій з цінними паперами залишався незначним²⁴. Почасти це було пов'язано з тим, що в Австро-Угорщині основними фондовими біржами вважалися Віденська, Празька і Будапештська, а всі інші регіональні біржі були вторинними і несамостійними²⁵.

З кінця XIX ст. у Львові (на Гетьманських Валах) існувала “чорна біржа”, що виникла на стику фешенебельної частини міста і єврейських кварталів. Біржових ділків можна було побачити в розташованій неподалік кав'ярні “De la Paix” та в сусідніх кав'ярнях “Imperial”, “Carlton”, “Grand”, “Віденське кафе”²⁶. Послугами “чорної біржі”, що пропонувала в основному кредити під великі відсотки (нерідко більше 100%) користалися у Львові представники всіх верств суспільства. Чимало було угод з валютою і акціями, про зміни курсів яких спекулянти “чорної біржі” іноді дізнавалися раніше, ніж ця інформація надходила у великі фінансові організації. Найбільшою була активність “чорної біржі” перед початком Першої світової війни, а в 1915 р., після того, як Львів зайняли російські війська, біржа була закрита і продовжила свою роботу в 1920-і роки, але вже в значно меншому масштабі²⁷.

²⁰ Огуй О. Географія ринку цінних паперів (облігацій) на Буковині в австрійські часи: періоди формування та розгортання (1790/1870–1914/1918) / О. Огуй. – С. 17, 29. – http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Igdu/2007_10/2.pdf. – С. 27–28.

²¹ За даними Лондонської біржі (Michie R. The London Stock Exchange / R. Michie. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – P. 4).

²² Швець В. Досвід емісії цінних паперів українськими інституціями міста Львова у першій половині XX століття / В. Швець // Вісник Львів. ун-ту. Серія екон. – 2008. – Вип. 39. – С. 558–559. – www.nbuuv.gov.ua/portal/natural/Mnu/Ekon/2008_39/103.pdf.

²³ Wurm S. The Development of Austrian Financial Institutions in Central, Eastern and South-Eastern Europe / S. Wurm. Comparative European Economic History Studies Working Paper Series Number 31. November 2006. – Vienna: University of Applied Sciences of Vienna, 2006. – P. 28. – http://www.econbiz.de/archiv1/2009/97031_development_financial_institutions.pdf.

²⁴ Żurawski R. Rynek giełdowy w Polsce, historia i geneza. – <http://artelis.pl/artykuly/19095/rynek-gie-dowy-w-polsce-historia-i-geneza>.

²⁵ Шор А.С. Фондовые биржи в Австро-Венгрии / А.С. Шор // Банковая энциклопедия. В 2 т. Т. 2. – Киев: Изд-во Банковой энциклопедии, 1916. – С. 152.

²⁶ Маєн Й. Розмови про львівські каварні / Й. Маєн. – <http://www.ji.lviv.ua/n36-1texts/mayen.htm>.

²⁷ Котлобулатова І.П. Львівські скарбниці / І.П. Котлобулатова. – Львів: Піраміда, 2002. – С. 59–61.

Оскільки в розвитку фінансової системи Австро-Угорщини переважав вплив банківської моделі фінансування економіки, ринок акцій промислових підприємств (як і самі акціонерні товариства) розвивався повільніше, ніж ринок облігацій. Крім нерівномірного економічного розвитку різних частин Австро-Угорщини існував значний розрив між економічним розвитком великих міст – промислових і фінансових центрів, і периферійних аграрних регіонів. Населення міст (де були зосереджені фінансові організації, фінансові послуги і операції з цінними паперами) становили по імперії перед Першою світовою війною 18,8% (у європейській Росії в цей час – 14,4%, Франції – 41,2%, США – 41,5%, Німеччини – 56,1%, Англії – 78,0%)²⁸.

Типовим прикладом культурної асиметрії були королівство Галичина і герцогство Буковина – великі за розміром території, але одні з найменш розвинених в імперії, де населення міст не перевищувало 10%. Однак незважаючи на це за рівнем доходу на душу населення навіть периферійні частини Австро-Угорщини перевершували Російську імперію. ВВП на душу населення становив в Австро-Угорщині в 1870 р. 305 дол., у Росії – 250, у Німеччині – 426; а в 1910 – відповідно 469, 287 і 705²⁹. Такий показник як ВВП на душу населення (якщо прийняти його рівень в Англії за 100%) у 1870 р. в Австро-Угорщині становив 45,7%, у Російській імперії – 26,9%; у 1910 – 55,9 і 30,6%³⁰.

Загалом можна вважати, що в Австро-Угорщині виникла особлива центральноєвропейська модель фінансової системи, у якій банки були тісно пов'язані з промисловістю. Хоча ця модель нагадувала німецьку, оскільки вона створювалася під певним впливом німецької фінансової культури³¹, у ній були свої особливості, пов'язані з багатонаціональним складом імперії, а також з існуванням у ній декількох фінансових мереж зі своїми власними центрами у Відні, Празі та Будапешті.

У Західній Україні розвиток фінансової системи та ринку цінних паперів відбувався під впливом усіх трьох мереж (празькі банки були досить впливовими інвесторами на цих територіях). Цей взаємодоповнюючий вплив призвів до початку формування західноукраїнської регіональної фінансової мережі на основі українських банків і небанківських кредитних установ з центром у Львові. Вивчення історії формування західноукраїнської фінансової мережі є перспективним напрямом подальших досліджень автора.

Список використаної літератури:

1. *Вербовий М.В.* Українська традиція кооперативного забезпечення // *Фінанси України*. – 2004. – № 6. – С. 52–58.
2. *Вербовий М.В.* Крайовий Союз Кредитовий як феномен національного господарського руху в Галичині на межі XIX–XX ст. // *Науковий вісник*. – Львів: УкрДЛТУ. – 2004. – Вип. 14.1. – С. 127–130.
3. *Грабовецький В.* Робітники та селяни Гуцульщини, гуцульські робітники та умови їх праці. – <http://history.iv-fr.net/article.php?id=761&action=print>.
4. *Дейвіс Н.* Боже ігрище: історія Польщі / Н. Дейвіс. – К.: Основи, 2008.
5. *Жалоба І.В.* Інфраструктурна політика австрійського уряду на північному сході монархії в останній чверті XVIII – 60-х роках XIX ст. (на прикладі шляхів сполучення) / І.В. Жалоба. – Чернівці: Книги – XXI, 2004.

²⁸ Население Российской империи. – <http://ru.wikipedia.org/wiki/%..>

²⁹ Bairoch P. Europe's Gross National Product: 1800–1975 / P. Bairoch // *Journal of European Economic History*. – 1976. – № 5. – P. 286.

³⁰ Wurm S. The Development of Austrian Financial Institutions in Central, Eastern and South-Eastern Europe / S. Wurm. Comparative European Economic History Studies Working Paper Series Number 31. November 2006. – Vienna: University of Applied Sciences of Vienna, 2006. – P. 10, 15. – http://www.econbiz.de/archiv1/2009/97031_development_financial_institutions.pdf.

³¹ Okey R. The Habsburg Monarchy: From Enlightenment to Eclipse, 1765–1918 / R. Okey. – N. Y.: Palgrave Macmillan, 2002. – P. 233.

6. *Котлобулатова І.П.* Львівські скарбниці / І.П. Котлобулатова. – Львів: Піраміда, 2002.
7. *Лановик Б.Д.* Економічна історія України і світу / Б.Д. Лановик, З.М. Матисякевич, Р.М. Матейко. – К.: Вікар, 2001. 8. *Маєн Й.* Розмови про львівські каварні / Й. Маєн. – <http://www.ji.lviv.ua/n36-1texts/maeyen.htm>. 9. Население Российской империи. – <http://ru.wikipedia.org/wiki/%>.
10. *Огуй О.* Обіг австрійських паперових грошей у Галичині та на Буковині (1785-1857) / О. Огуй. – С. 172-173. – <http://www.history.org.ua/JournALL/sid/12/1/9.pdf>.
11. *Огуй О.* Географія ринку цінних паперів (облігацій) на Буковині в австрійські часи: періоди формування та розгортання (1790/1870–1914/1918) / О. Огуй. – С. 18. – http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/lgdu/2007_10/2.pdf.
12. *Паньків З.П.* Земельні ресурси – регіональні особливості формування земельної власності в Україні / З.П. Паньків. – http://geoknigi.com/book_view.php?id=1099.
13. *Скоморович І.Г.* Історія грошей і банківництва / І.Г. Скоморович, С.К. Реверчук, Я.Й. Малик. – К.: Атіка, 2004. – С. 209-214. 14. *Субтельний О.* Україна. Історія / О. Субтельний. – Київ: Либідь, 1993. – 720 с. – http://ukrainica.org.ua/ukr/istoriya_ukraini/istoriya_ukraini_all. (Східна Галичина: оплот українства. – http://ukrainica.org.ua/ukr/istoriya_ukraini/istoriya_ukraini_all/1656).
15. *Швець В.* Досвід емісії цінних паперів українськими інституціями міста Львова у першій половині ХХ століття / В. Швець // Вісник Львів. ун-ту. Серія екон. – 2008. – Вип. 39. – С. 558–559. – www.nbu.gov.ua/portal/natural/vlnu/Ekon/2008_39/103.pdf. 16. *Шевчик І.Р.* Західноукраїнські банки та кредитні кооперативи 1848-1939 роках / І.Р. Шевчик. – С. 3. – http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biolo/nvntu/20_9/328_Szewczyk_NV_20_9.pdf. 17. *Шор А.С.* Фондовые биржи в Австро-Венгрии / А.С. Шор // Банковая энциклопедия. В 2 т. Т. 2. – Киев: Изд-во Банковой энциклопедии, 1916. – С. 152–168. 18. *Хонігсман Я.С.* Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.) / Я.С. Хонігсман. – Л.: Вид-во Львів. університету, 1971. 19. *Франко І.Я.* Банк крайовий / І.Я. Франко // Зібрання творів у 50 т. Т. 44. Кн 1. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 163–180. 20. *Франко І.Я.* Реорганізація банку крайового / І.Я. Франко // Зібрання творів у 50 т. Т. 44. Кн 1. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 273–280. 21. *Франко І.Я.* Проект 200 000 позички Бродам / І.Я. Франко // Зібрання творів у 50 т. Т. 44. Кн 1. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 283–286. 22. *Франко І.* Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині / І. Франко // Франко І. Зібр. творів у 50 т. – Т. 47. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 7-122. 23. *Bairoch P.* Europe's Gross National Product: 1800–1975 / P. Bairoch // Journal of European Economic History. – 1976. – № 5. – P. 282-298. 24. *James H.* The End of Globalization. Lesson from the Great Depression / H. James. – Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 2002. 25. *Michie R.* The London Stock Exchange / R. Michie. – Oxford: Oxford University Press, 2004. 26. *Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft* – http://de.wikipedia.org/wiki/Niederösterreichische_Escompte-Gesellschaft. 27. *Okey R.* The Habsburg Monarchy: From Enlightenment to Eclipse, 1765–1918 / R. Okey. – N.Y.: Palgrave Macmillan, 2002. 28. *Żurawski R.* Rynek giełdowy w Polsce, historia i geneza. – <http://artelis.pl/artykuly/19095/rynek-gie-dowy-w-polsce-historia-i-geneza>. 29. *Wurm S.* The Development of Austrian Financial Institutions in Central, Eastern and South-Eastern Europe / S. Wurm. Comparative European Economic History Studies Working Paper Series Number 31. November 2006. – Vienna: University of Applied Sciences of Vienna, 2006. – http://www.econbiz.de/archiv1/2009/97031_development_financial_institutions.pdf.
- МОШЕНСЬКИЙ Сергій Захарович – доктор економічних наук, професор кафедри фінансів Житомирського державного технологічного університету
- Наукові інтереси:
- економічна безпека України;
 - теорія і практика венчурного інвестування;
 - венчурні інвестиції як фактор підвищення економічної безпеки держави